

ЛАТЕНТНІСТЬ У ПРИРОДІ ТА СУТНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

У наведеній статті розглядається природа та сутність політичної влади, аналізуються різні наукові підходи до пояснення цього феномену. На основі проведеного аналізу обґрунтовується доцільність виокремлення латентних аспектів у природі політичної влади.

Ключові слова: влада політична, латентність, латентна політична влада.

В данной статье рассматривается природа и сущность политической власти, анализируются различные научные подходы к объяснению этого феномена. На основе проведенного анализа обосновывается целесообразность выделения латентных аспектов в природе политической власти.

Ключевые слова: власть политическая, латентность, латентная политическая власть.

In this article the nature and essence of political power are considered. The authors analyze different scientific approaches to explaining this phenomenon. The expediency of the distinguishing the latent aspects in the nature of political power is justified.

Key words: political power, latency, latent political power.

Центральне місце у політиці займає влада – найбільш потужний засіб реалізації колективних та індивідуальних інтересів, утілення задумів і сподівань людей, подолання протиріч та урегулювання конфліктів. Владні відносини – домінування (панування, лідерство, керівництво, управління, контроль, перевага, верховенство) та підкорення (покірність, смиренність, конформізм, угодовство, приниженість) є однією з найбільш істотних характеристик людського існування.

Ключовим різновидом влади виступає влада політична, яка об'єднує в собі величезний творчий потенціал, здатна бути могутнім джерелом розвитку суспільства, інструментом позитивних соціальних перетворень і трансформацій. Поряд із цим політична форма влади може стати знаряддям знищення існуючого в суспільстві порядку, бути жорстокою силою, що несе в собі страждання як для окремих людей, так і для цілих народів. Виходячи з цього, звернення до проблематики влади крізь призму латентної політики має першочергове значення.

Ідеальної дефініції влади поки що не існує, вона є об'єктом численних інтерпретацій (на сучасному етапі в науці їх нараховується більше трьохсот), які володіють тими чи іншими перевагами та недоліками. Однак, якщо узагальнити різні точки зору стосовно сутності феномену влади, котрі існують у політології, можна зробити висновок про те, що більшість авторів розглядають владу як реальну здатність певної соціальної групи, індивіда розпоряджатися кимось або чимось, а також здійснювати вирішальний вплив на поведінку та діяльність людей. Іноді кажуть, що феномен влади становить собою певну таємницю. Скоріше за все тому, що у природі, структурі влади та механізмі її реалізації є немало аспектів, яким на

практиці властива потаємність, нерозкритість, невисвітлюваність. Про це, зокрема, свідчить навіть безпрецедентна широта спектру владних відносин – від безкомпромісного опору та готовності померти, але не стати на коліна перед переможцем, до добровільного, емоційно вираженого прагнення підкорятися – так званого феномену авторитарного підкорення.

Висвітлення латентних аспектів влади доцільно розпочати, звернувшись до визначення природи і сутності влади, оскільки їх різні трактування більшою або меншою мірою містять латентні складові.

Так, біхевіористичні тлумачення влади (у тому числі «силова модель», «ринкова модель», «ігрова модель» та інші) представляють її як особливий тип поведінки, пов'язаний з виявленням закладеного в людині від природи, тобто успадкованого від тваринного світу прагнення панувати в одних і підкорятися – в інших. Масштаби і мотивація владоловства перших, так само як і причини покірливості других, самі по собі є багато в чому неусвідомленими або прихованими навмисно. Боротьба за владу перетворюється у зіткнення, в якому перемагає той, хто має перевагу в ефективному використанні, відповідно до переваг, усього спектру засобів боротьби – від відкритих до найбільш таємних. При цьому біхевіористи особливу увагу звертають на «поведінку, що спостерігається», відшукуючи в ній стійкі, повторювані елементи та механізми мотивації. Але в багатьох випадках у політичному житті люди керуються прихованими мотивами або ірраціональними факторами, які складно пояснити.

Психологічні концепції, продовжуючи, по суті, біхевіористичну парадигму влади, віддають перевагу пошуку суб'єктивної мотивації взаємодії індивідів за схемою «командування-підкорення» у сфері свідомості

та підсвідомості, найчастіше в руслі психоаналізу. Так, наприклад, володіння владою може розглядатися як суб'єктивна компенсація фізичної або духовної неповноцінності. Безумовно, це явище носить переважно латентний характер (хто ж відкрито заявить про свою неповноцінність?). В інших випадках, на ґрунті фрейдизму стверджується, що у психіці індивіда існують структури, які обумовлюють його схильність до відмови від свободи і надання переваги добровільному рабству заради особистого благополуччя і безпеки. Причини психічного підкорення мас психоаналітики відшукують також у латентному гіпнозичному навіюванні при взаємодії лідера і наговпу, у підвищеній чутливості підсвідомості індивіда до символів, які знаходять свій вираз у мові.

Системна інтерпретація влади, на противагу двом попереднім, котрі виводять її з індивідуальних відносин, розглядає владу як безособистісну властивість, як атрибут системи і її похідну. У рамках цієї концепції, що охоплює кілька підходів (мезопідхід, мікропідхід, комунікативний підхід та інші), влада визначається як здатність системи координувати реалізацію її елементами загальних цілей, регулювати протиріччя та домагатися інтеграції соціуму. Латентний аспект виявляється тут у тому, що системністю влади детермінується її відносність, тобто розповсюдженість влади на певні системи.

Структурно-функціональне трактування влади вбачає у ній спосіб організації цілеспрямованої діяльності безлічі індивідів. Впливаючи на людей методами заохочення, навіювання та покарання, влада контролює ресурси, забезпечує життєдіяльність соціуму. При цьому реалістичний погляд на суспільство показує можливість прояву латентності практично у всіх комплексах реалізації управлінських та виконавчих ролей.

Нарешті, реляціоністські інтерпретації влади (теорія спротиву, теорія обміну, теорія розподілу сфер впливу) розкриває її у системі відносин між суб'єктами, з яких один володіє визначальним, контролюючим впливом на іншого. У такий спосіб вдається об'єднати в єдине ціле різні характеристики влади, звертаючи особливу увагу на її базові компоненти – суб'єкт, об'єкт, засоби (ресурси) і процес, що забезпечує їх цілісне поєднання у рамках визначеного механізму і способу взаємодії, у тому числі латентного.

Підводячи підсумок, звернемося до визначення влади, сформульованого М. Вебером: «Влада означає будь-яку можливість проводити всередині даних соціальних відносин власну волю навіть усупереч опору, незалежно від того, на чому така можливість заснована» [10]. У ньому відносини влади охоплені *in pleno* – у масштабі не просто психологічного, але й соціального явища. Дана обставина послужила головною причиною широкого використання такого бачення влади у західній політології, що прийняла його як класичне. Звертаючись до наведеної дефініції, зосередимо увагу на таких обставинах:

– «будь-яка можливість» включає і нерозкриті, приховані з міркувань політичної та соціальної доцільності, тобто латентну, таку, що не підлягає публічному висвітленню;

– «будь-яка можливість» не виключає наявності психологічних, неусвідомлюваних і непрогнозованих прихованих факторів;

– «дані соціальні відносини» можуть включати як відкриті, так і закриті компоненти;

– «власна воля» нерідко визначається не лише публічно декларованими мотивами, але й ретельно приховуваними цілями;

– «опір» здатен набувати як відкритих, так і прихованих форм, обумовлюватися дією не лише загальновідомих факторів, але й таких, що не спостерігаються;

– вольові відносини «командування-підкорення» у форматі підкореної волі також містять латентний аспект залежності між людьми і «добровільного рабства»;

– здійснення влади передбачає особливі владні методи, у тому числі й латентні.

Ще в політичній думці Стародавнього Китаю одна з класичних заповідей легізму достатньо категорично стверджувала, що «ідеал правління – коли піддані не можуть досягнути таємниць управління». На думку сучасних політологів, одним із принципів влади, поряд із принципом збереження, легітимності, дієвості тощо, є принцип прихованості [3]. Як стверджує В. Ільїн, влада повинна вміло користуватися широким арсеналом неявних, латентних засобів та інструментів (таємна дипломатія, секретне листування, закриті зустрічі, конгреси, форуми, слухання і т. п.), спрямованих на не стільки охорону державних, політичних і партійних таємниць, хоча і це досить важливо, скільки на дотримання правила: найбільш небезпечно для влади – говорити правду передчасно [5].

Таким чином, принципом прихованості, яким, як вважають В. Мирончук і В. Храмов, керується будь-яка влада, розкривається через низку реакцій: перша реакція – недопущення викриття; друга – дистанційованість від маси; третя – нарощування тактичного арсеналу; четверта – прояв самовілля «карати – так карати, милувати – так милувати»; п'ята – лише погана влада не знає іншого шляху, окрім прямого [8, с. 133].

При визначенні сутності політичної влади в сучасній науковій літературі як її вихідного начала найбільш правомірним вважається інструментальне трактування, що розкриває «ставлення до неї як до певного засобу, який використовує людина у певних ситуаціях для досягнення власних цілей. У принципі, владу цілком можна розглядати і як мету індивідуальної (групової) активності. Але у такому разі потрібні особливі, досі ще не існуючі докази, що таке прагнення присутнє якщо не у всіх, то у більшості людей» [11]. Таким чином, влада, що формується у політичному просторі, використовується людьми поряд з іншими засобами досягнення власних цілей переважно для регулювання життєдіяльності соціуму. Кінець-кінцем, її джерелом є людина з усіма властивими їй якостями, яка використовує в конкуренції з іншими людьми усі доступні засоби для забезпечення свого домінування. Виходячи із дефініції політичної влади, запропонованої авторами підручника «Теорія політики», і враховуючи, що у політичній сфері головним суб'єктом влади є група [11], латентну політичну владу можна визначити

як систему непрозорих соціальних відносин, які сформувалися на базі реального домінування певної групи у переважно прихованому використанні розпорядчих повноважень для розподілу різноманітних суспільних ресурсів відповідно до інтересів своїх членів.

У цьому відношенні деякі політологи виділяють латентну владу як особливий різновид серед інших. Так, з точки зору Н. Боббіо, влада має три форми:

- публічна влада видимого правління;
- напівприхована, або напівпублічна, тобто влада тіньового субправління;
- прихована («занурена») або таємна, «невидима» влада, яку називають криптоправлінням (від грецького *kryptos* – таємний, прихований) [10].

Зупинимось детальніше на трактуванні Н. Боббіо двох останніх форм влади. Згідно з цим італійським вченим, у політичному просторі існують структури «напівприхованого правління». Їх суть або у вирішальному впливі на вироблення політичного курсу певних суб'єктів політики (це – деякі з державних органів, лобі), які формально не володіють такими повноваженнями, або у вирішальній ролі у процесі прийняття державних актів різних неформальних утворень. Тіньовий характер даного явища значною мірою обумовлений тим, що, відкриваючись для дії різноманітних джерел впливу, процес державного управління часто орієнтується на відсторонення громадськості від обговорення тонких і делікатних проблем, що не підлягають широкому розголосу.

Третя форма політичної влади, яка визначається Н. Боббіо як «приховане правління», має на увазі способи владарювання, які практикуються або органами таємної політичної поліції, або армійськими угрупованнями та іншими аналогічними структурами, які, не афішуючи того, фактично детермінують спрямованість політичного процесу в деяких країнах. До цього типу владарювання належить і діяльність кримінальних утворень, що таємно використовують державні інститути і перетворюють їх на своєрідні придатки мафіозного співтовариства. Даний факт свідчить про можливість існування у системі політичної влади окремих державних структур впливу, що діють проти самої держави.

Іноді у політичній системі виділяють три рівні влади: вищий – макрорівень, що включає структури центрального керівництва і різні форми політичної опозиції, середній – мезорівень, який становить периферію макровлади, та нижчий – мікрорівень, утворений масовою участю суспільних груп, громадян суспільства в політичному житті [10]. При цьому в рамках «трирівневої» концепції безпосереднім інституційним статусом наділяються лише перші два. У такому разі третій компонент – мікрорівень влади існує в неінституційному форматі і, відповідно, складові його елементи правомірно розглядати як неінституційну підсистему політичної системи. А оскільки у формальній науці такого поняття уникають, то є закономірною постановка питання про прояв у даному випадку дискурсивної латентності.

На думку прихильників «трирівневої» моделі політичної системи, на її мікрорівні розташовуються разом із рештою і тіньові, приховані політичні

структури і функції макровлади. До них належать приховані дії легальних установ вищих рангів; секретні документи, розпорядження, накази і тому подібні акти; прихований зміст відкритих політичних дій, політичних текстів; негласні функції і неясна роль різних офіційних лідерів і центральних органів влади й управління, керівництва установами, партіями, армією, управління промисловістю та інші; офіційні й легально існуючі установи із секретними функціями, а також повністю законспіровані установи. На мезорівні до прихованих функцій легальних державних, партійних, адміністративних установ за визначених негативних умов додаються особливо поширені конфлікти апаратів та їх лідерів, групівщина, земляцкі і кровноспоріднені зв'язки, протиправна активність і корупція офіційних осіб і властей. На цьому ж рівні формуються нелегальні структури політичного характеру (мафіозні структури, «чорний ринок» і т. д.), які мають тенденцію змикатися з легальними структурами і можуть чинити на них серйозний вплив аж до прихованої участі у політичному житті окремих регіонів [10].

Як відомо, відносини «панування-підкорення» у всіх типах політичних систем володіють деякими можливостями впливу на поведінку людей, які визначаються у політології терміном «обличчя влади».

«Перше обличчя» влади – це її вміння отримувати від людей потрібну поведінку, змушувати їх діяти відповідно до інтересів та цілей пануючого суб'єкта. Так, правлячий політичний клас, через свої партії, які постійно змінюються на вершині піраміди влади, контролює державні інститути і з їх допомогою спонукає громадян дотримуватися вироблених ним законів і правил, спрямовуючи їх зусилля та активність у першу чергу на досягнення цілей пануючої верхівки. При цьому латентними можуть бути цілі (у тому числі такі, що абсолютно не відповідають інтересам народу), механізм контролю держави істинними її господарями ховається за попереминою зміною «рульових», а закони і правила у завуальованій формі приховують волю перш за все можновладців.

«Друге обличчя» влади характеризує її можливості запобігати і нейтралізувати в країні небажану політичну активність. Так, правлячі партії, залучаючи законодавчі та інші ресурси, можуть, окрім заборони на діяльність екстремістських організацій, ускладнити діяльність опозиційних партій, придушити політичних супротивників за допомогою цензури і заборон, а деліцензуванням – обмежити свободу слова, поширення невідповідної інформації, обговорення небажаних тем у ЗМІ. Істинне підґрунтя цих дій, зазвичай, приховується.

«Третє обличчя» влади демонструє її здатність зберігати панування певних сил за відсутності видимого зв'язку пануючих та підлеглих. Такий дистанційний вплив і спонукування до дії може, наприклад, чинити харизма лідера, що перебуває в місці позбавлення волі, або вже померлого/загиблого. Прихований вплив влади реалізується також шляхом маніпулювання суспільною думкою чи залучення громадян до участі в ініційованих правлячими колами політичних кампаніях, референдумах і т. п., істинний смисл і мета яких для учасників залишаються прихованими. Дещо подібне, наприклад, мало місце у квітні 2000 року в ході проведення верхами «за народною ініціативою»

референдуму про формування в Україні двопалатного парламенту. І хоча прості громадяни, які слабо розбиралися в сутності бікамералізму, у своїй масі на 80 % позитивно оцінили цю ідею, підсумки референдуму зникли в політичних іграх верхівки. А суть інтриги полягала в тому, що ще за рік до того двопалатність стала одним із непублічних стратегічних елементів виборчої кампанії кандидата в Президенти Л. Кучми, який підписав меморандум про співробітництво з представниками Союзу регіональної і місцевої влади. У ньому обидві сторони фактично уклали угоду: регіональні еліти підтримають Кучму в обмін на надання їм можливості впливати на політику у національному масштабі шляхом створення верхньої, «регіональної» палати парламенту [9]. Референдум провели, схвалення народу отримали, а далі, мабуть, щось не склалося на політичному Олімпі – підсумки опитування канули у прірву.

«Четверте обличчя» влади – це незвідний до дій конкретного суб'єкта повсюдний примус. Влада впливає на людей як анонімна сила і не усвідомлюється ними як чиєсь особистісне чи групове домінування, але сприймається як панування законів, норм, правил і традицій. Ефективними важелями такого примусу можуть бути навіяні стереотипи, реанімовані забобони, нав'язані символи і т. п. Подібний тотальний примус багато в чому набуває прихованого характеру. Іноді він настільки латентний, що підкорення втрачає традиційний зв'язок із застосуванням насилля і з пасивної покірливості перетворюється на «авторитарне підкорення» – відверте бажання людей підкорюватися, яке відкрито демонструється, потреба у сильному лідері, яка доходить до всепоглинаючої емоційної пристрасності до підкорення (італ. – *sottomettersi alla volonta con brio*). Протириччя феномену авторитарного підкорення та стійких уявлень про нездоланне прагнення людини до свободи спонукало ряд відомих

західних спеціалістів у області політології, соціології, психоаналізу – у першу чергу Т. Адорно, Г. Маркузе, В. Райха, Е. Фромма та інших – до його більш детального вивчення [1; 6; 7; 12; 13]. Так, Е. Фромм, зокрема, дійшов висновку, що «анонімна влада і автоматичний конформізм значною мірою є результатом нашого способу виробництва, який вимагає швидкого пристосування до машини, дисциплінованої поведінки мас, спільних смаків, а також насильницького підкорення» [13, с. 192]. Матеріали досліджень цих учених дозволяють стверджувати про переважно латентний механізм авторитарного підкорення і добровільної «втечі від свободи».

Отже, визначаючи владу як будь яку-можливість суб'єкта проводити в середині даних соціальних відносин власну волю навіть усупереч опору, слід виокремлювати в її природі та структурі й латентну (приховану) складову. Латентні аспекти в сутності політичної влади пов'язуються з наявністю закладеного природою в людині неусвідомленого чи навмисно прихованого прагнення до панування або підкорення (біхевіористичні концепції), з закріпленням в особистості на рівні підсвідомості прагнення до панування як способу компенсації власної неповноцінності (психологічні концепції), з використанням відкритих та прихованих способів організації цілеспрямованої діяльності індивідів (структурно-функціональні концепції) тощо. Влада, маючи на меті досягнення успіху в реалізації поставлених завдань, повинна використовувати широкий спектр неявних, латентних засобів. Таким чином, латентна політична влада – це система непрозорих соціальних відносин, які сформувалися на базі реального домінування певної групи у переважно прихованому використанні розпорядчих повноважень для розподілу різноманітних суспільних ресурсів відповідно до інтересів своїх членів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адорно Т. Исследование тоталитарной личности / Т. Адорно и др. – М. : Серебряные нити, 2001. – 416 с.
2. Болл Т. Власть / Т. Болл // Полис. – 1993. – № 5. – С. 36–42.
3. Гаджиев К. Философия власти / К. Гаджиев, В. Ильин, А. Панарин, А. Рябов ; [под ред. В. Ильина]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1993. – 271 с.
4. Залысин И. Насилие как средство власти: сущность и политические возможности [Электронный ресурс] / И. Залысин. – Режим доступа : <http://www.conflictmanagement.ru/text/?text=122>.
5. Ильин В. Власть / В. Ильин // Вестник МГУ. Серия 12. – 1993. – № 3. – С. 3–21.
6. Маркузе Г. Одномерный человек. Исследование идеологии Развитого индустриального общества / Г. Маркузе ; [пер. с англ., послесл., примеч. А. Юдина]. – М. : REFL-book, 1994. – 526 с.
7. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Философское учение Фрейда / Г. Маркузе ; [пер. с англ.]. – К., 1995. – 352 с.
8. Мирончук В. Основы политологии / В. Мирончук, В. Храмов. – К. : МАУП, 2000. – 295 с.
9. Мирошниченко Ю. Бикамерализм по-украински, или какова истинная цель президентских инициатив? [Электронный ресурс] / Ю. Мирошниченко. – Режим доступа : <http://www.miroshnychenko.ru/Пресс-центр/статьи/Бикамерализм-по-украински,-или-какова-истинная-цель-президентских-инициатив.html>.
10. Политология : Учебн. пособие [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kulturoznanie.ru/politology/category/glavnaya/>.
11. Теория политики : Учебн. пособие / [авт.-сост. Н. Баранов, Г. Пикалов]. – В 3-х ч. – СПб. : Изд-во БГТУ, 2003.
12. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм ; [пер. с нем.]. – М., 1995. – 253 с.
13. Фромм Э. Здоровое общество. Догмат о Христе / Э. Фромм ; [пер. с нем.]. – М. : АСТ, 2005. – 571 с.

Рецензенти: **Бронніков В. Д.**, к.і.н., доцент;
Чупрін Р. В., к.політ.н.

КУРІЛЛО Вадим Євгенович – кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв.

Коло наукових інтересів: латентна політика, політична культура, політичні системи та режими.

КУРИШКО Світлана Сергіївна – магістр політології Чорноморського державного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв.

Коло наукових інтересів: криза політичних інститутів в Україні, латентні напрямки політичної діяльності.